

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Bostadsgårdar i Landskrona 1917-1937

– fallstudie av kvarteren Gripen, Lyckan och Cykeln 1

Residential yards in Landskrona 1917-1937
- A case study of the blocks Gripen, Lyckan and Cykeln 1

Författare Björn Engqvist

Bostadsgårdar i Landskrona 1917-1937

Residential yards in Landskrona 1917-1937

Björn Engqvist

Handledare: Åsa Klintborg Ahlklo, institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU

Examinator: Eva Kristensson, SLU, institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Examensarbete för landskapsingenjörer

Kurskod: EX0361

Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet

Examen: Landskapsingenjör, kandidatexamen i landskapsplanering

Ämne: Landskapsplanering

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: januari 2014

Omslagsbild: Robert Friberg 1935

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Bostadsgård, flerfamiljshus, trädgårdshistoria, Landskrona, trädgårdsstad, Frans Ekelund, Arts and Crafts, funktionalism, storgårdskvarter

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Detta är ett examensarbete inom landskapsingenjörsprogrammet vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, Alnarp. Arbetet ligger på en c-nivå och behandlar ett ämne inom området landskapsplanering, vid fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap LTJ.

Jag vill tacka min handledare Åsa Klintborg Ahlko för att hon gav mig en struktur att följa i mitt arbete och till stadsantikvarier Lena Hector och bovärd Bo Svärd för att de gav mig viktig information kring de områden jag behandlar i min uppsats. Jag vill även rikta ett stort tack till Landskrona museum för deras gedigna arbete med att skapa minnesbanken, en bildbank som dokumenterat Landskronas historia. Den har varit till stor hjälp i mitt arbete.

Tack ska ni ha!

Sammanfattning

Stadens bostadsområden är byggda efter olika ideal och de skiljer sig åt beroende på hur stadsplaner och arkitektur utformades under den tid de är byggda. Olika typer av växtmaterial och olika material i markbeläggningen har använts i olika tider. Dessa material ger en viss karaktär åt utemiljön kring bostadsområdena.

I min studie tittar jag närmare på vilket växtmaterial och vilka markbeläggningar som var vanligt förekommande runt bostadsområden i Landskrona mellan 1917-1937. Arbetet bygger på en fallstudie av tre specifika kvarter där jag inventerar befintligt material. Materialen jämförs sedan med gamla bilder från trakten men även med nya bilder av ett välbevarat område i Malmö, Västra Sorgenfri. Områdena i fallstudien jämförs även med vad som finns tillgängligt i litteraturen kring vilka material som var vanligt förekommande under tiden då de byggdes.

Jag behandlar även de stilar och trädgårdsideal som var rådande under byggnationen av respektive område. På så vis skall en historiskt riktig utemiljö kunna förstärkas eller återskapas kring kvarteren i min fallstudie. Dessa resultat ska även kunna appliceras på andra områden regionalt som är byggda under samma tidsepok och efter samma ideal som berörda bostadskvarter.

Innehållsförteckning

1 Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte/mål	7
1.3 Frågeställning	7
1.4 Avgränsning	7
1.5 Metod och material	8
2 Litteraturstudie	8
2.1 Frans Ekelund; stadsarkitekten vars ideal formade Landskrona	8
2.2 Trädgårdsstaden det rådande idealet	9
2.3 Ekelunds fascination för Arts and Crafts	10
2.4 Funktionalismens tanke	11
2.5 Storgårdskvarteret Gripen	12
2.6 Kvarteret Lyckan, flerfamiljshus i trädgårdsstaden	12
2.7 Cykeln 1, 30-talsfunkis i Landskrona	12
2.8 Trädgårdsstaden och Arts and Crafts styr växtvalen på 1910-20 talet	13
2.9 Funktionalismens tankar kring växtval	15
2.10 Materialval i markbeläggningen	16
3 Inventering	18
3.1 Gripen	18
3.2 Lyckan	20
3.3 Cykeln 1	21
4. Diskussion	22
4.1 Analys	22
4.2 Slutsats	26
5 Källförteckning	28

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Jag har varit intresserad av bostadsgårdens utemiljö i många år och har på senare tid intresserat mig mer och mer för de olika karaktärsdragen i områden beroende på när husen är byggda. Jag har från och till arbetat som fastighetsskötare sedan 20 år och har på nära håll sett utemiljön kring hus från olika epoker. Det är tydligt att man gett det gröna rummet olika stort utrymme beroende på vilken bostadspolitik och vilka stilideal som var rådande under uppförandet av olika bostadsområden. 70-tals områdets stora ensartade bestånd av berberis eller vresros skiljer sig markant åt i karaktär från den småskalighet och artrikedom som man finner i ett område byggt efter egnahemsideal kring 1910-30 talet. Känslan i ett luftigt och grönt område byggt i 30-40 talets funktisstil är inte densamma i ett bostadsområde byggt kring sekelskiftet år 1900 då man i städerna ofta byggde gårdshus på innergårdarna för att maximera boendeytan och därigenom minimerade möjligheterna till en grön och luftig utemiljö.

Det är inte bara växtmaterialet som bidrar till utemiljöns karaktär utan även de material man valt att använda i de hårda ytorna, som beläggning av gångar, uteplatser och runt cykelställ. Efter att jag läst kursen Material – konstruktion och projektering fick jag insikt i betydelsen av vilka hårda material man använder i utemiljö, inte bara vilka material som används utifrån ett hållbarhetsperspektiv utan även utifrån en estetisk synvinkel. Olika material ger olika uttryck. Asfaltsbeläggning ger ett annat uttryck än marktegel, grusgången ger ett annat än den som är belagd med betongplattor. Historiskt har man ofta använt de material som, geografiskt, funnits nära till hands. I Landskrona, där jag är uppvuxen, och i Malmö där jag bor idag, är det vanligt med marbeläggning av tegel, detta på grund utav nära tillgång till billigt marktegel förr i tiden. Under lång tid har det varit mycket vanligt att man använder betongplattor och betongsten istället. Trots de olika materialens likheter i funktion och i viss mån även utseende, skiljer de sig en hel del avseende estetik. På samma sätt skiljer sig grusgången eller grusplanen åt jämfört med den som är belagd med asfalt. Förr användes ofta natursten, som kalksten och skiffer i markbeläggning kring bostadsområden. Något som även det har ersatts av billigare material som betong och asfalt.

Det är givetvis inte bara materialvalen avseende växtval och markbeläggningar som avgör ett bostadsområdes känsla och karaktär utan kanske framförallt hur och var de används. Växtmaterial har använts i olika syften och olika mängd. Tack vare ökad belastning med bilism och transport har kraven på markbeläggning skiftat under årens lopp. Olika material har använts i olika utsträckning beroende på vad som för tillfället varit billigast att framställa. Men framförallt har idealen och idéerna om hur man utformar en god boendemiljö åt stadens befolkning påverkat utseendet av våra bostadsområden. Beroende på olika behov och olika politik under historien har bostadsbyggandet getts olika stort utrymme. 50-talsområdets stora grönområden skiljer sig markant åt i karaktär mot det förra sekelskiftets trånga stenstad. Detta beror på att idealen som påverkat bostadspolitiken har utvecklats i takt med att städerna vuxit.

Utemiljön kring stadens bostadsområden står i regelbundet behov av renovering, växtmaterial går ut, beläggningar nöts ner och nya behov av tillgänglighet kräver omprojekteringar. Vill man skapa en historiskt autentisk karaktär av utemiljön kring ett område är det viktigt att känna till vilka idéer som var rådande när det byggdes och vilka tankar som var dominerande kring utemiljö för aktuellt område. Det är också viktigt att känna till vilket växtmaterial och vilka hårda material som var vanliga. Först då kan en utemiljö som i sin karaktär stämmer överens med den ursprungliga skapas.

Två av de tre kvarter, Gripen och Lyckan som jag behandlar i mitt arbete ingår i den bevarandeplan som Landskrona kommun tagit fram och som syftar till att hålla kulturhistoriska byggnader och bostadsområden intakta. Klara restriktioner och anvisningar finns vad gäller renovering av fasad, tak, portar och fönster medan utemiljön lämnas utan riktlinjer. Kvarteret Cykeln 1, mitt tredje kvarter jag tar upp i mitt arbete, omnämns som det enda området med klara drag från tidig funktionalism i Landskrona. Inga riktlinjer har dock angetts vad gäller byggnaden eller utemiljön i bevarandeplanen. Vid mina besök i de olika kvarteren syns tydligt att dåvarande stadsarkitekt, Frans Ekelund, arbetat utifrån olika ideal när han utformat områdena.

Kvarteret Gripen, byggt 1917, är det enda bevarade storgårdskvarteret i Landskrona från den tiden och är i sin utformning unikt för staden. I kvarteret Lyckan, byggt 1919-1921, är det påtagligt att Ekelund haft en tanke om att hålla nere skalan genom att han använt både tegel och puts i fasaden. Husen i kvarteret ser ut som stora villor trots att de är flerfamiljshus. Husen ligger längs med gatan både i kvarteret Gripen och i kvarteret Lyckan och vid båda kvarteren har stadsarkitekten lämnat plats för planteringsytor framför husen. Dessa båda kvarter ingår även i det program Landskrona kommun upprättade mellan 1915 och 1921 i syfte att mildra den akuta bostadsbristen som var en följd av industrialiseringen. Detta gör även områdena intressanta ur ett kulturhistoriskt perspektiv.

Kvarteret Cykeln 1 är byggt efter funktionalistiska drag och skiljer sig från föregående kvarter. Husen i detta område är av lamellhuskaraktär och ligger friliggande på tomtytan med kortsidorna utemot gatan. Detta var ett vanligt sätt att stadsplanera bostadsområden i Sverige under 30-talet. I Landskrona är det bara kvarteret Cykeln som är byggt i denna stil.

Dessa områden är unika i Landskrona och bör enligt mig bevaras i ursprunglig stil och då inte endast byggnaderna, utan även med utemiljön inkluderad.

1.2 Syfte/mål

Mitt syfte är att utifrån en fallstudie av tre olika bostadsområden, ett byggt 1917, ett 1919-1921 och ett 1937, ta reda på hur man kan bevara eller genom omprojektering förstärka den historiska karaktären för respektive område. Jag kommer därför att inventera befintligt växtmaterial och befintlig markbeläggning för de olika områdena. Jag kommer även med hjälp av litteraturen och gamla bilder ta reda på vilket växtmaterial och vilka beläggningar man använde vid tiden för de olika områdena, men även titta på hur man använde materialen och vilka stilar och influenser som påverkade detta. Resultatet ska även gå att applicera på andra regionala områden byggda under samma tid och efter samma ideal.

1.3 Frågeställning

Hur förstärks den ursprungliga karaktären av utemiljön kring bostadsområdena Gripen, Lyckan och Cykeln 1 i Landskrona byggda mellan år 1917-1937 avseende stil, växtmaterial och markbeläggning?

1.4 Avgränsning

Jag har avgränsat mig till att endast behandla utemiljön kring flerfamiljshus från 1900-talets första hälft. Jag har även begränsat mig till tre "stilideal" som var rådande i bostadsbyggandet under denna tid, nämligen; ett storgårdskvarter, ett med trädgårdsstadskaraktär och slutligen ett med tydliga drag från funktionalismen. Jag kommer inte att behandla områden som är byggda före eller efter. Jag kommer även att begränsa mig geografiskt och endast behandla områden byggda i Landskrona. Därför kommer jag bara att titta på vilka material som användes lokalt eller regionalt i Landskrona med omnejd vid tiden för byggandet av respektive bostadsområde. Jag har även avgränsat mig till att endast

behandla vilket växtmaterial och vilka markbeläggningar som var vanliga regionalt vid respektive tid. Jag kommer således inte beröra materialval av uteplatser, tvättstugor, belysning, portar och annat rörande utemiljön. Jag kommer inte att diskutera materialval ur ett tillgänglighetsperspektiv, något som är vanligt vid omprojektering av äldre bostadsområden idag. När det gäller växtmaterialet kommer jag inte identifiera eller ta reda på vad man använde sig av för exakta sorter, det är karaktären som är det viktigaste. Jag kommer inte att nämna några ekonomiska aspekter vid materialval eller omprojekteringar av utemiljön i syfte att behålla eller förstärka den historiska karaktären.

1.5 Metod och material

För att komma fram till mitt resultat använder jag mig av en fallstudie av tre bostadsområden i Landskrona där jag okulärt inventerade ytorna för att fastställa befintligt växtmaterial och hårda markbeläggningar. Jag använde mig av fotografering vid min inventering, bilderna har jag samlat i en bilaga vilka behandlas i ett separat inventeringskapitel. I den mån jag hittat, använder jag mig även av gamla fotografier över ytorna för att skapa en bild av hur det har sett ut historisk kring de berörda områdena. Där har Landskrona museums bildbank varit till stor hjälp. Jag refererar även till ett historiskt välbevarat bostadsområde i Malmö; Västra Sorgenfri, som är byggt under samma tid som kvarteret Gripen och Lyckan i min fallstudie.

Min inventering har jag sedan kompletterat med en litteraturstudie där jag samlat vad som står skrivit om de material som var vanligt förekommande för respektive tid och stil. Där har bland annat Johan Rådbergs bok; *Den svenska trädgårdstaden* samt Bengt Persson och Agneta Perssons; *Svenska bostadsgårdar 1930-59* varit till stor hjälp. När jag skulle ta reda på vilka stilideal som var rådande under byggandet av respektive område var Anna-maria Blennows avhandling; *Stadsarkitekternas epok fyra porträtt 1870 – 1950* och Landskrona kommuns bevarandeplan viktiga källor. Litteraturen har jag hittat på Malmö stadsbibliotek, universitetsbiblioteket i Alnarp, Landskrona stadsbibliotek samt Landskrona museum.

Jag nämner vissa kulturhistoriska aspekter kring mina områden i min slutsats men jag har inte studerat kulturhistoriska kriterier i mitt arbete. Arbetet bygger som jag nämnt ovan på en fallstudie av tre områden och hur dess olika historiska karaktär ska kunna bevaras eller förstärkas. Om kulturhistoriska aspekter ska diskuteras mer ingående bör dessa även behandlas djupare i litteraturstudien, vilket jag inte gjort.

2 Litteraturstudie

2.1 Frans Ekelund; stadsarkitekten vars ideal formade Landskrona

För att kunna beskriva och ge en så korrekt bild som möjligt av vilka tankar som var de ursprungliga kring utemiljön runt de kvarter jag valt att behandla i min fallstudie måste jag beskriva personen bakom dessa, nämligen; Frans Ekelund, Landskronas stadsarkitekt mellan år 1913 och 1949. Han tillträdde som stadsarkitekt efter Fredrik Sundbärg år 1913 och fick i uppdrag att skissa både på stadsplaner och på byggnader. Till en början dominerade Ekelunds uppdrag som Landskronas stadsarkitekt av att rita enkla och billiga bostäder till stadens växande arbetarklass. 1915 tillsätter Landskrona en bostadskommission som ska lösa den akuta bostadsbristen och på uppdrag av kommissionen skapar Ekelund bland annat områdena Gripen och Lyckan (Saneringskommittén, 1985), som båda ingår i min fallstudie. Han var även djupt delaktig i utformandet av de stadsplaner som låg till grund för mitt tredje kvarter, Cykeln 1, och ritade även ett par av husen i detta område. Cykeln 1 som jag behandlar i fallstudien är ritat av HSBs arkitekt Sven Grönkvist (Hector, 2013).

Frans Ekelund tog sin arkitektexamen vid KTH i Stockholm 1906 och året därpå startar han ett eget arkitektkontor i Malmö. Sex år senare 1913 får han uppdraget som Landskronas stadsarkitekt. En av de största uppgifterna Ekelund hade i Landskrona var att utforma nya kvarter och nya bostäder till stadens växande arbetarklass. I detta arbete inspirerades han av sina många besök i Tyskland, där man redan hade börjat bygga arbetarförstäder. Ekelunds sociala engagemang i bostadskommissionens bostadsområden uttryckte sig i hans intresse av att även ge arbetaren en behaglig boendemiljö. Hans inspiration av de tyska arbetarförstäderna med trädgårdsstadskaraktär syns tydligt i områden som Gripen och Lyckan där han har lämnat plats för grönska i förträdgårdar ut mot gatan och planteringar längs med gavelfasader. Även i andra svenska städer byggdes kvarter för att mildra den akuta bostadsbristen som industrialismen förde med sig. Många gick i samma stil som kvarteren Gripen och Lyckan men i de flesta fallen utan det gröna i åtanke. Det var slutna storgårdskvarter utan förträdgårdar och grönskande innergårdar (Blennow, 1990).

Att trädgårdsstadsidealerna var oerhört viktiga för Frans Ekelund förstås i Blennows citat av honom i sin avhandling. *"I allt pekar det öppna byggnadssättet och trädgårdsstadssystemet hän mot betydligt ökad folkhälsa, ett bättre hemliv och en högre moral. Den goda bostaden är ett absolut hinder för många såväl fysiologiska som sociala sjukdomar och utgifter för god bostadsproduktion medför därför delvis besparingar på andra områden. Att kämpa för åstadkommande av goda bostäder kan sägas vara detsamma som att kämpa för kultur och civilisation. Vid planerandet av goda hus lägges den bästa grunden för friska och lyckliga människor och därigenom för ett gott och laglydigt folk"* (Blennow, 1990). Citatet visar att Ekelund var en aktiv trädgårdsstadsförespråkare.

Ekelund hade under större delen av sin tid som stadsarkitekt i Landskrona trädgårdsstaden som förebild. När funktionalismen slog igenom på 30-talet planlade han endast ett område med det för tiden så vanliga uppbrutna kvarter där lamellhus låg i linje med kortsidorna mot gatan (Blennow, 1990; Saneringskommittén, 1985).

2.2 Trädgårdsstaden det rådande idealet

Trädgårdsstaden som idé uppstod som en motpol till den kompakta stenstaden i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Tanken var att förena staden med landsbygdens fördelar, man skulle känna naturens närhet samtidigt som man bodde i staden med dess bekvämligheter och närhet till arbete. Det som eftersträvades var en lantlig småstadsideal i staden. För att uppnå detta byggdes mindre hus än tidigare och det var viktigt att det lämnades plats till en trädgård. Flerfamiljshus varvades med enfamiljshus, radhus och villor för att ge en variation i stadsbilden. Flerfamiljshusen skulle hållas så låga som möjligt, mellan 2-3 våningar, detta för att hålla nere skalan och förstärka småstadskänslan. Grönskan var ett viktigt inslag i trädgårdsstaden och det blev vanligt att man anlade en förträdgård på framsidan av husen ut mot gatan. Detta gjorde att det blev en grönare stadsbild jämfört med den tidigare stenstaden (Rådberg, 1994).

Förträdgårdar i Västra sorgenfri i Malmö, ett område byggt efter trädgårdsstadsideal.

Det skulle även ges möjlighet till en grön och intim innergård, vilken skulle ligga avskild från gatan. Den skapades genom att husen placerades längs med gatan så att de bildade en skärm mot gatan. Förvisso hade det sparats en bit tomt på framsidan till förträdgård men det var på baksidan huvuddelen av trädgården var förlagd. Mellan tomterna på gårdssidan kunde man nöja sig med ett enkelt staket eller en klippt häck som gräns till grannarna. På så sätt var man inte helt avskärmd från omvärlden i trädgården, men den skulle ändå kännas som en fristad från stadens puls. Trädgården skulle ge en möjlighet till egen odling och på så vis ge ett tillskott i form av frukt, bär och grönsaker till de boende. Även i flerfamiljshus från denna tid kunde man dela upp gårdsytan mellan de boende så att de kunde nyttja den utefter sina önskemål. Det gavs även utrymme att plantera prydnadsträd och prydnadsbuskar. Planteringslister längs fasader och utmed gångar kunde fyllas med perenner, prydnadsbuskar och dekorativa blommor som rosor (Rådberg, 1994).

Bilden till vänster är en gårdsbild över Kv. Hoppet, grannkvarter till Kv. Lyckan och byggt samtidigt och i samma stil. Den är tydligt uppdelad i planteringsytor för olika ändamål med en gräsplan i centrum, fotograf Stig T Karlsson 1989. Bilden till höger är en gårdsbild över Kv. Västra Sorgenfri i Malmö. Tydligt uppdelade ytor och rum med klippta häckar av liguster, spirea och avenbok. Rosenplanteringar och fruktträd sticker upp i gräsytan och längsmed fasaden växer rosor, små prydnadsbuskar och perenner. Gången av singel löper längs med huskroppen. De båda innergårdarna är bra exempel på innergårdar från trädgårdsstadsepoken, med sina rum och plats för nyttoväxter om så önskas.

2.3 Ekelunds fascination för Arts and Crafts

Arts and crafts kallas den rörelse som uppstod i England under 1800-talets andra hälft som en motreaktion på det sätt att anlägga trädgårdar som blivit stilbildande i början av århundradet. Då ville man sudda ut gränsen mellan natur och tomt och gjorde allt för att skapa en så naturlig trädgård som möjligt. *Arts and crafts* rörelsen ville gå tillbaka till ett mer strikt formspråk, med klippta häckar, murar, nivåer och träd och på så vis skapa tydligare rum i trädgården. Rumsligheten är något som kännetecknar *arts and crafts* och trädgården skulle utgöra en förlängning av huset. Det skulle tydligt framgå att trädgården var skapad av människan och det sattes stor vikt vid hantverket. Trädgårdens omgivande natur var viktig men det skulle vara tydligt vad som var av människan skapad trädgård och vad som var vild natur utanför. *Arts and crafts* rörelsen förespråkade regionala och lokala material (Blennow, 1995). Växtmaterialet kunde i och för sig komma från andra håll i världen men de skulle vara hårdiga, lättodlade och smälta in naturligt i anläggningen och dess omgivning (Andréasson, 2007). Trädgårdens uppgift var att den skulle tjäna sin ägare som en behaglig plats att vistas på och utnyttjas som en del av huset. Den skulle ha av människan skapade former med variation i färger och dofter (Blennow, 1995).

Ett av de tydligaste tecken på att Frans Ekelund var inspirerad av denna rörelse var hans egen villa och trädgård. Den är ett tydligt exempel på *arts and crafts* tankegångar där trädgården har tydliga rum som hör ihop med husets olika delar. Trädgård och villa hör således ihop. I Ekelunds boksamling fanns även klara indikationer på hans intresse för *arts and crafts* och trädgårdsstäder. I hans samling fanns böcker som *"The garden city"* av C B Purdom, *"The country life book of cottages"* skriven av Lawrence Weavers samt *"The*

planning and planting of little gardens”, böcker som alla rör *arts and crafts* och trädgårdsstaden. I böckerna har Ekelund antecknat och strukit under delar som intresserat honom. Man har även hittat skisser på Ekelunds egen trädgård med fruktträd, häckar och gräsmattor direkt i marginalen på hans exemplar av *art and crafts*förespråkaren Baillie Scotts bok *”House and garden”*. Detta tillsammans med hans många privata fotografier av tyska och engelska trädgårdsförstäder visar tydligt vilka tankegångar han har haft när han utformade Landskonas stadsplaner och bostadskvarter (Blennow, 1990).

2.4 Funktionalismens tanke

Under den stora Stockholmsutställningen 1930 presenterades nya ideal inom stadsplanering och bostadsbyggande. Nu skulle det byggas funktionalistiskt och modernt för framtiden, trädgårdsstadens landsbygdsromantik med sin förankring i småstadsideyllen var inte lika aktuell längre. Husen skulle byggas i raka linjer och varje detalj skulle ha en tydlig funktion, vilket stämmer överens med kvarteret Cykeln 1. Huset har tydliga funktionalistiska drag med fönster ända ut i hörnen och med en ljusputsad fasad, se bild 35 i bilagan (Saneringskommittén, 1985). Huset är ritat av Sven Grönkvist, en Malmöarkitekt verksam under funktionalismens genombrott (Hector, 2013).

Under funktionalismen var intentionen att bryta upp kvarteret, för ett större ljusinsläpp. Detta gjorde att gårdsmiljöerna blev synliga för omgivningen. Det skulle vara fri yta mellan husen så att förbipasserande kunde se gårdsmiljön från gatan. *”I den nya mer öppna stadsbilden blev gatumiljön en del av gårdsmiljön och gårdsmiljön en del av gatan”* (Persson, 1994). På bilden nedan syns tydligt att det är efter dessa ideal området är byggt. Bostadsgårdarna fick en mer offentlig karaktär och dess vegetation flöt ihop med omgivningens. Många områden från den här tiden är planerade så att husen ligger placerade direkt i parkmiljö (Blennow, 1995). Detta framgår av flygbilden nedan där innergårdarnas vegetation möts av parkområdets grönska.

Flygfoto okänd fotograf 1959. Kvarter Cykeln och Kägla är de hus av lamellhuskaraktär längst ner i bild.

2.5 Storgårdskvarteret Gripen

Kvarteret Gripen ritade Frans Eklund år 1917. Kvarteret är ett tidstypiskt exempel på de tidigaste storgårdskvarteren i Sverige från tidigt 1900-tal (Blennow, 1990). Tanken bakom detta sätt att bygga flerfamiljshus var att öppna upp innergården och göra den till en öppen och grönskande plats att mötas och vistas på. Tidigare bebyggdes ofta även innergården med gårdshus för att maximera boendeytan. I takt med att industrialismen fick städerna att växa runt om i Europa ökade kraven på planerad och genomtänkt stadsplanering för stadens befolkning. Tidigare hade endast mindre tomter i städernas centrum exploaterats och därför hade boendeytan tvingats maximeras för att tillgodose stadens växande befolkning. Detta ledde till stor trångboddhet med sjukdomar och sociala problem som följd. Idéerna om storgårdskvarter väcktes i början på 1900-talet i industrialiserade länder som Tyskland, Holland, Danmark, Sverige, Norge och Finland. Större tomter ställdes till förfogande i städernas ytterområden, vilket gjorde det möjligt att rita större och mer komplexa bostadsområden till stadens växande befolkning. De större tomterna gjorde det även möjligt att spara mark för utemiljö, vilken kunde utnyttjas till gröna och sociala mötesplatser för de boende och som i sin tur skulle leda till en friskare och mer välmående befolkning. På så vis uppstod storgårdskvarteren med en stor och öppen innergård innesluten av de kringliggande bostadshusen (Linn, 1974).

Gripen är ritad efter storgårdskvarterets ideal och har en oregelbunden femkantig form, men till skillnad från många andra samtida kvarter som ofta har en sluten huskropp runt gården, så är det öppet ut mot omgivande gator i fyra hörn. Detta har gjort det möjligt att skapa små gröna ytor längs gavelfasaderna i varje hörn och på så vis låta grönskan från innergården "flyta ut" i omgivande stadsbebyggelse (Blennow, 1990). Den stora öppna innergården är gemensam och tillägnad de boende. Inga bostadshus fick byggas på ytan, utan skulle tjäna för rekreation och gemensamma syften. Kvarteret är även inskjutet från gatan vilket gjorde det möjligt med gröna ytor längs med fasaden (Blennow, 1990; Saneringskommittén, 1985).

2.6 Kvarteret Lyckan, flerfamiljshus i trädgårdsstaden

Kvarteret Lyckan ingick även det, precis som kvarteret Gripen, i bostadskommissionens plan för att mildra den akuta bostadsbristen hos Landskronas växande arbetarklass på 1910-talet och Ekelund fick uppdraget att rita det. Kvarteret byggs mellan 1919 och 1921 och han fortsätter här i samma stil som han lade grunden för i kvarteret Gripen. Det är öppna friliggande huskroppar placerade en bit in från gatan, vilket gav utrymme till en förträdgård. Det finns en tydlig dansk influens genom att Ekelund använde sig av både puts och tegel i fasaden (se bild 23 i bilaga), på så vis bröt han ner skalan vilket gör att fastigheterna känns som stora villor. Samma stil använde sig Holger Rasmussen av när han ritade bostäder för arbetarna vid kustbanan mellan Helsingör och Köpenhamn. Västra Sorgenfri i Malmö är ett annat regionalt exempel på fastigheter byggda med fasaden delad i puts och tegel, området är ritat av stadsingenjör A. Nilsson 1907 och senare omarbetat efter samma tanke Erik Bulow-Hube på 1920-talet. Detta gick, likt kvarteret Lyckan, i linje med trädgårdsstadskonceptet som menade att husen skulle hållas småskaliga för att framhäva känslan av småstad. Ekelund väljer ett öppnare byggnadssätt i kvarteret Lyckan än han gjort tidigare i områden som Gripen och Storken, vilka mer har karaktären av storgårdskvarter. Även här, liksom på Gripen, hålls gavlarna fria så att grönytor kan breda ut sig. Det är relativt breda öppningar in mot gården men tack vare att husen ligger placerade i linje ut mot gatan och att det byggdes hus i vinkel in på tvärgatorna gör att gården känns intim (Blennow, 1990; Saneringskommittén, 1985; Länsstyrelsen, 2000).

2.7 Cykeln 1, 30-talsfunkis i Landskrona

Fastigheten Cykeln 1 är det tredje området, eller i detta fall, fastighet jag inventerar i min fallstudie. Huset är en av sex fastigheter som byggdes i området Cykeln och Kägla mellan 1937 och 1942 och följer den stadsplan Frans Ekelund utformat för området 1934 (Hector,

2013). Området utgörs av sex friliggande fastigheter av lamellhuskaraktär. De ligger fristående placerade på tomten med gavelsidorna ut mot gatan och mellan varje hus har det sparats mark för trädgård. Detta ger ett öppet område med fri insyn från omgivningen. Bild 54 i bilagan är en kopia av den stadsplan Frans Ekelund lade fram över området 1934. Det inringade området utgör kvarteren Cykeln och Kägla. Cykeln 1 är det tredje huset från höger. Planskissen visar tydligt att detta område skiljer sig i karaktär mot de två föregående kvarteren, Gripen och Lyckan. Ekelund har här placerat husen helt friliggande på tomten med gavelsidorna ut mot gatan. I de föregående kvarteren låg husen med långsidan emot gatan vilket gav en mer intim trädgårdsmiljö på insidan (Saneringskommittén, 1985).

Av det finstilla i beteckningarna på stadsplanen (bild 54 i bilagan), framgår det att ytorna mellan husen i det inringade området skall hållas fria från bebyggelse. På flygfoto ovan från 1959, syns tydligt intentionen att låta ytorna mellan husen hållas till grönyta. Det syns även att ett parkområde breder ut sig söder om området, vilket även följer Ekelunds intention i stadsplaneskissen och förstärker den, för funktionalismen, vanliga tanken om att husen ska placeras direkt i parkmiljö.

2.8 Trädgårdsstaden och Arts and Crafts styr växtvalen på 1910-20 talet

Jag har tidigare nämnt att det enligt *arts and crafts* var viktigt att välja växtmaterial som var hårdigt och som passade in på platsen, om inte ett måste så gärna med lokal anknytning. Vidare har jag även nämnt trädgårdsstadens tankar om nyttoträdgården med fruktträd och bärbuskar som givna inslag, något som framgår av bild 55 och 56 i bilagan. Bilderna är skisser över koloniträdgårdar ritade av Frans Ekelund 1919 och visar tydligt vilken typ av växtmaterial som var vanligt under den här tiden. Här har han föreslagit fruktträd som äpple, päron, plommon och körsbär. Han har även föreslagit stora bestånd av bärbuskar och solitära eller mindre grupper utav prydnadsbuskar som syren, buxbom och gullregn. Det ryms även stora träd som poppel och små blomster- och rosenplanteringar.

Ovannämnda växtmaterial stämmer bra överens med vad som användes under den tiden, 1910-20 tal. Växterna återfinns även i Maria Flincks bok Tusen år i trädgården från (1997), i den står det även att träd som hästkastanj, ask, björk, gran, hägg, rönn, oxel, blodbok och fågelbär var vanligt förekommande på bostadsgården under aktuell period och att de prydnadsbuskar som användes var fläder, en, hagtorn, kaprifol, schersmin, syren, mahonia och ärtbuske.

Innergård på Västra Sorgenfri i Malmö, lavendel och rosor växer längs fasaden och klippta häckar av bukettspirea, liguster och avenbok delar upp gårdsytan.

En annan viktig ingrediens i trädgården och gårdsmiljön under 1910-20 talet var rabatten med perenner, rosor och prydnadsbuskar. En antydning till vilken typ av växtmaterial som användes i dessa ges i Blennows bok Europas trädgårdar (1995). I den beskriver hon Ivar Bentsen och Thorkild Henningsens förslag till utformning av förträdgårdar i deras kvarter, Bakkehusene i Köpenhamn 1921-1923, ritat i trädgårdsstadskaraktär, *"där hade alla förslag till förträdgårdar ett individuellt utseende, formellt ordnade med rosor, lavendel och en liten gräsmatta"* (Blennow, 1995). Detta växtmaterial går även igen i det tidstypiska området Västra Sorgenfri i Malmö. På bilden ovan syns lavendel och rosor utmed fasaden och det stora trädet är ett japanskt körsbärsträd, körsbär som även Ekelund föreslog i sina koloniskisser (bild 55 och 56 i bilagan).

På bild 21 i bilagan syns en förträdgård till kvarteret Storken i Landskrona, ett samtida område och av samma karaktär som Gripen. Bilden är fotograferad 1925 och på den framgår hur frodigt det är framför huset. Det är svårt att se exakt vad det är för växtmaterial som är planterat, men längst ut mot staketet växer något som skulle kunna vara fingerborgsblomma. Längre ner längs staketet växer även något som skulle kunna vara plymspirea också en vanlig perenn under trädgårdsstadsepoken enligt Flinck (1996). Andra vanliga perenner var luktpion, smörboll, trädgårdsiris och stockros (Flinck, 1996). Stockros växer även längs med fasaden på ett av husen i Västra Sorgenfri, se bild nedan.

Stockrosor ut mot gatan i Västra Sorgenfri Malmö, längre ner syns en klätterros. Huset är för övrigt ett av få hus i området utan förträdgård.

Andra perenner som är vanligt förekommande i Västra Sorgenfri är johannesört, kärleksört och iris men inne på gårdarna är det framförallt de klippta häckarna som är mest iögonfallande. Det är de som utgör en tydlig *arts and crafts* influens och visar att denna rörelse hade stor inverkan på hur trädgårdar anlades i Skåne under trädgårdsstadsepoken. På bilden nedan är det tydliga linjer på den av Ekelund ritade trädgården från 1925. På den stora gräsmattan växer formklippt buxbom eller idegran. Raka grusgångar delar upp trädgården. Gran har planterats på gräsmattan till höger och en list med perenner eller rosor har planterats i vinkel mot grusgången. Det är svårt att säga vad det är för buskmaterial längst ned till höger på bilden men det skulle kunna vara någon form av Ribes, vinbär, rosenrips eller liknande. Det har planterats träd i en rak linje längs med tomtgränsen och längs med husets veranda har en häck planterats. Det är svårt att avgöra exakt vad det är för växtmaterial i trädgården men de raka linjerna i anläggningen och det formklippta syns direkt. De strikta linjerna kan jämföras med kvarteret Gripens innergård, se bild 4 och 5 i bilagan.

Villa på Strandvägen i Landskrona, ritad av Frans Ekelund 1916. Fotograf Anton Hagman 1925

Den formklippta buxbomen återfinns även i det tidstypiska kvarteret Västra sorgenfri i Malmö. På bilden nedan har buxbom använts som formklippt inslag och rumsindelare. Bakom buxbomen skärmar en klippt avenbokshäck av trädgården.

Innergård på Västra sorgenfri med klippta buxbomshäckar

2.9 Funktionalismens tankar kring växtval

Med funktionalismens genomslag försvann trädgårdsstadens tanke om en privat trädgård där det gavs möjligheter att odla nyttoväxter för eget bruk. Nu skulle växterna endast bidra till att bilda struktur och rumslighet åt utemiljön. Den viktigaste ingrediensen i funktionalismens trädgård var de stora träden, de skulle skapa volym och en känsla av rumslighet, vidare användes storväxta buskar för att bygga upp utemiljön. Det var med dessa komponenter stommen byggdes upp. Träden placerades så att de kunde växa fritt, de skulle kunna uppnå sin naturliga storlek. Mindre prydnadsträd och buskar användes sedan för att skapa olika rum och delar i gårdsmiljön. Det kunde vara en liten grupp prydnadsträd, ett mindre buskage eller solitära prydnadsbuskar eller träd. Längs med fasader var det vanligt med en remsa av rabattrosor, perenner eller klippt häck. De stora träden planterades i mån av plats. Var det gott om utrymme kunde de sättas i rader eller alléer, var det mindre ytor så sattes de som solitärer eller i små grupper. Placeringen av de olika växtmaterialen var sällan tydliga och var inte menade att skapa statiska rum utan skulle tillsynes placeras ut fritt i mindre grupper eller solitärer för att skapa en mer dynamisk utemiljö (Persson, 1994). Rummen var således inte lika tydliga som under *arts and crafts* influenserna.

Funktionalismen hade en mer arkitektonisk tanke kring växtmaterialet, *"ett 15-20 meter brett träd som står ensamt på en gräsmatta, är ett och samma rumsliga vegetationselement vare sig det är en lind eller en lönn, även om de två arterna sedan har en rad särskiljande egenskaper som är betydelsefulla vid ett närmare betraktande"* (Persson, 1994). Vidare menar Persson (1994) att prydnadsträdet hade en viktig roll i funktionalismens utemiljö, det var dess karaktär i habitus och växtsätt som skapade variation åt gårdsmiljön.

Prydnadsträd som var vanliga under 1930-tals funktionalism var; stamsyren, hagtorn, prydnadsapel, pyramidalm, japanskt körsbär och tårbjörk. Karaktärsfulla träd som skapar blickfång i gårdsmiljön (Persson, 1994).

Vanliga träd under denna period var; björk, lönn, blodbok, hängbok, blodlönn, pelarformer av ek och alm, paraplyalm och hängask men även av växtmaterial som ädelgran och blågran användes (Persson, 1994).

Ofta använda buskar i områden från perioden är; syren, forsythia, snöbollsbuske, brudspirea, bukettspirea, gullregn, vresros, liguster, parkolvon, häckoxbär, häckberberis, korallkornell, vårginst, pimpinellros, schersmin, ölandstok, rosentry, daggros (Persson, 1994).

I rabatten planterades låga rosor eller perenner som; daglilja, funkia, kärleksört, pion och plymspirea (Persson, 1994)

Växtmaterialet ovan är hämtat ur Bengt Persson och Agneta Perssons bok *"Svenska bostadsgårdar 1930-1959"*. I boken menar de även att det är svårt att veta exakt vilka sorter som användes på bostadsgårdarna under den givna epoken men att nämnda arter var vanligt förekommande och att det var växtmaterial av denna karaktär som användes. Klätterväxter som vildvin och pipranka blev vanligare under 1940-talet. Växtmaterial som definitivt inte användes under 1930-talet enligt Persson och Persson (1994) var "moderna" växter som lagerhägg och bambu eller miniatyrträd som hängsälg.

2.10 Materialval i markbeläggningen

Ofta användes grus eller singel som beläggning på innergårdens huvudgång i 1930-talets bostadsområden, framförallt gången som ligger närmst huset brukar vara belagd med grus eller singel. Det var även vanligt med betong-, kalkstens-, eller skifferplattor som underlag. När det gäller betongplattorna var det vanliga kvadratiska plattor med måtten 35x35, 40x40 eller 50x50 i grå eller röd nyans som användes, betongmarksten förekom däremot inte alls. I sällsynta fall förekom även asfalt som beläggning och då vanligtvis den röda varianten. Övriga gångar på innergården bestod oftast av grus eller av plattor lagda i gräs. Genvägar över gräsytor förstärktes ofta med kalkstens- eller betongplattor, de lades ut med avstånd mellan varandra så att gräset kunde växa in emellan. På uppehållsytor som sittplatser, plats för mattpiskställning och liknande användes nästan alltid grus eller kalksten (Persson, 1994).

Trottoarerna och gatorna runtom kvarteret Cykeln 1 var, när huset byggdes, belagda med gatsten och grus (bild 35 och 37 i bilagan).

Utifrån de bilder jag hittat från tiden kring 1917-1921 då kvarteren Gripen och Lyckan byggdes, användes uteslutande grus, gatsten och kullersten som beläggning (se bild 1-6). Marktegel var även vanligt förekommande som beläggning på trottoarer kring bostadsområden i Landskrona under 1900-talets första hälft. Detta syns på bild 32 i bilagan där den ursprungliga gula tegelmarkstenen ligger kvar som underlag på trottoaren. Samma tegelmarksten ligger som beläggning på en annan trottoar i Landskrona på bilden nedan från 1939.

Fotograf Enoch Svensson 1939

Liksom i många andra västskånska städer som Malmö, Helsingborg och Lund är tegelklinkern vanlig som underlag runt stadens äldre bostadsområden i Landskrona (Wieslander, 2006).

Bilden är från Borstahuset i Landskrona fotograferad av Enoch Svensson 1943. Trottoarens beläggning består utav gul tegelklinker. En beläggning som fortfarande ligger kvar på många ställen i staden.

Röd marktegel som gräns mellan gräs och singelyta i Västra Sorgenfri Malmö

Då det fanns gott om lokala producenter av marktegel runt de västskånska städerna från slutet av 1800-talet fram till 1950-talet var det ett vanligt materialval vid markbeläggning under 1900-talets första hälft (Wieslander, 2006).

3 Inventering

Bilderna i detta kapitel har jag samlat i en tillhörande bilaga. Detta för att det lättare ska gå att jämföra de olika ytorna med varandra.

3.1 Gripen

Kvarteret Gripen är ett karaktäristiskt storgårdskvarter byggt 1917. Husen är relativt välbevarade och ingår i Landskrona kommuns Bevarandeplan (Saneringskommittén, 1985). I denna ingår tydliga restriktioner och riktlinjer kring renovering av husen, dock nämns ingenting om utemiljön.

På bild 1 (se bilaga) syns hur det såg ut vid en av gavlarna 1925 då området är ca 5 år gammalt. Det hade ännu inte vuxit upp något på planteringsytorna men det står ett Gunnebostaket som skärmar av de tänkta planteringsytorna. Det har även getts plats till en förträdgård längs med fasaden ca 4 meter ut från huset mellan varje portingång. Underlaget tycks vara grus på både trottoar och gata med en kant av storgatsten som gräns.

Samma gavel (bild 2 i bilagan) har några år senare blivit grön och frodig. Det har även börjat växa upp på ytan mellan fasaden och trottoaren längre ner på gatan och gavelplanteringen sträcker sig ett 10-tal meter från husgaveln ut till trottoaren. På staketets insida växer en häck och inne på ytan växer prydnadsträd och prydnadsbuskar. Längre ner på gatan är det svårt att urskilja vad som växer längs med fasaden men det syns att växtlighet sticker upp bakom staketet. Det ser ut som det växer en häck längs med staketet. I övrigt är det svårt att urskilja vad det är för växtmaterial.

På bild 3 i bilagan tagen 1923 är gårdsytan tom, det enda som sticker upp är de karaktäristiska stolparna för tvättlinor.

Bild 4 är tagen några år efter. Jag skulle gissa att den är fotograferat någon gång runt 1930-35, detta antar jag då träden på bilden är relativt nyplanterade jämfört med bild 5 i bilagan som är fotograferad någon gång mellan 1939-1945. På bild 5 har bohuslindarna, *Tilia platyphyllos*, vuxit till sig och några av dem står kvar idag. I mitten av gårdsplanen löper en avlång grusplan ca 10 meter bred. Det har byggts två små gårdshus på grusytan och mellan dem har sittplatser och bänkar utplacerats. Rektangulära gräsmattor har planterats i linje med grusplanen.

På bild 5 syns även tydligt de sittplatser med bänkar som placerats ut i cirklar på grusplanen, en under trädet till vänster i bild och en längre upp till höger. Det står även bänkar utplacerade i ytterkant av grusplanen, vilket syns till höger i bild. Grusgångar är anlagda i raka linjer genom gårdsytan mellan de rektangulära gräsyterna från den ena långsidan till den andra, se även bild 4. Vitmålade stenar är placerade som avskiljare mellan gräs- och grusyta.

Längs med fasaden på bild 6, fotograferad 1935, ligger en 3-4 meter bred markbeläggning i sten, troligtvis av marktegel, kullersten eller gatsten. Mellan stenbeläggningen och gräsyterna löper en ca 6-7 meter bred grusplan längs med hela långsidan.

Mellan 1971-1973 renoverades området av Landskrona kommun, huvudingångarna förlades mot innergården med en lådliknande tillbyggnad vid varje ingång (Blennow, 1990).

Bild 7 är fotograferad strax efter renoveringen 1971-73 och vegetationsytan i nedre vänsterkant är nyplanterad. Växtmaterialet i planteringen kring mattpiskarställningen är detsamma som står kvar idag; aronia, *Aronia melanocarpa*, i buskskiktet och de uppstickande träden är japanskt körsbärsträd, *Prunus x serrulata* 'Kanzan'. Det har även anlagts små planteringar längs med fasaden på höger sida samtidigt som gångarna gjorts smalare och på ytan närmst fasaden har det lagts betongplattor i stället för den marksten som tidigare låg där (se bild 6). Gången utanför betongplattorna från huset är belagd med grus eller asfalt, svårt att se på bilden. Som kantstöd mellan planteringsyta och gångar sitter ett stöd av betong. Det syns även att man byggt ett nytt gårdshus i vänster bildkant. Det går även att ana en liknande byggnad på andra sidan gården. De är placerade ungefär där de föregående gårdshusen stod. Man har även plockat ner en del av de ursprungliga lindarna, jämför med figur 4.

Bild 8 är från idag (2013) ca 35-40 år efter det att bild 7 togs. Nu har de japanska körsbärsträden vuxit sig stora och aroniahäcken är sedan länge fullvuxen. Gången är idag belagd med asfalt men betongplattorna längs med huset ligger fortfarande kvar. Även kantstödet av betong som skiljer planteringsytorna mot gången är kvar sedan renoveringen på 70-talet. Planteringsytorna intill fasaden som var nya efter renoveringen finns även de kvar, där växer det norsk brudspirea, *Spiraea x cinerea* 'Grefsheim'. Det syns även en yta liknande den runt mattpiskarställningen, på andra sidan gården. Vid min inventering fann jag att även där hade planterats japanska körsbärsträd med aronia som undervegetation. Ytterligare en plats med samma utformning fanns till vänster utanför bilden på andra sidan denna kortsida.

Även runt det som idag är miljöstationen, bild 9, planterades aronia då man renoverade på 70-talet. Bakom aroniaplanteringen står de ursprungliga bohuslindarna kvar (bild 4). På ytan där det idag växer aronia växte det förmodligen gräs ursprungligen, vilket man kan ana sig till om man tittar i höger nederkant av bild 4 i bilagan.

Utanför gårdshusen planterades större marktäckande buskage vid renoveringen. På bild 10 en plantering av ölandstok, *Potentilla fruticosa*, på bild 11 syns ett större bestånd utav oxbär, *Cotoneaster* 'Skogholm', och på bild 12 en stor plantering av rosenspirea, *Spiraea x bumalda* 'Anthony Waterer'. Alla dessa större marktäckande planteringar av aronia, spirea, ölandstok och oxbär är planterade vid renoveringen i början av 70-talet.

På innergårdens mitt planterades en häck av bok, *Fagus sylvatica*, vilken omgärdar innergårdens centrum. Där placerades en lekplats med sandlådor och lekredskap och kring dessa monterades bänkar (bild 13 och 14). Till vänster om bokhäcken på bild 13 anlades en asfaltsyta, troligen tänkt lekya. På varje kortsida om asfaltsytan står en rad av doftschersmin, *Philadelphus coronarius*. Ytorna på bild 13 och 14 är anlagda i samband med renoveringen 1971-73, diagonala gångar löper genom gårdsytan varpå de strikt raka linjerna som varit tidigare frångicks, med grusplanen och grusgångarna som gick parallellt med huskropparna, se bild 4. De hårda material som ersatte grusbeläggningarna var asfalt, betongmarksten samt betongplattor. Detta syns delvis på bild 13 och 14 men även på bilderna 15, 16 och 17. Trottoaren runt om kvarteret är belagd med grus, bild 18.

Bild 19 och 20 i bilagan är på två av Gripens gavelsidor, där det tack vare ett öppnande av storgårdskvarterets hörn, gjorts möjligt att skapa gröna ytor (Blennow, 1990). Bild 20 är fotograferad på samma gavel som den på bild 1 och 2. Relativt nyligen har en ullungrön, *Sorbus sp. Aff. Commixta* 'Dodong' planterats mitt på planteringsytan (bild 20), som undervegetation växer snöbär, *Symphoricarpos x chenaultii* 'Hancock'. Denna planteringsyta har blivit mindre jämfört med hur den var ursprungligen, se bild 2. Även planteringsytan som ligger längs med fasaden och utgjorde den ursprungliga förträdgården på bild 1 och 2 har blivit smalare, från ca 4 meter bred till ca 2 meter idag. Här har relativt nyligen planterats en

rad av pelarkörsbär, *Prunus x serrulata* 'Amanogawa', längs med fasaden. Bild 21 är fotograferad utanför kvarteret Storken som är ett annat bostadskvarter Frans Ekelund ritade i Landskrona. Detta ritade han ett år innan han ritade Gripen, år 1916 (Blennow, 1990). På bilden syns tydligt den breda, frodiga förträdgården med olika arter framför fasaden ut mot gatan. Så här har det ursprungligen sett ut längs med fasaden på Gripen, jämför bild 1, 2, 20 och 21.

Längs med fasaden på en av områdets långsidor har nyligen en häck av liguster, *Ligustrum vulgare*, planterats som utgör en gräns mellan planteringsytan och trottoar (bild 22). Även här har en rad med pelarkörsbär planterats. Huvudingångarna var ursprungligen förlagda på denna sida, således med plats till förträdgård. Längst ner i bild växer en parklind, *Tilia cordata*, samma träd som på bild 19 och tillhör en av kvarterets gavelplanteringar. Runt parklinden har det planterats en ligusterhäck som gräns ut mot trottoaren.

3.2 Lyckan

Kvarteret Lyckans hus med sin nedskurna och måttliga skala är ett tydligt exempel på ett område byggt med de för 1910-20 talet så vanliga trädgårdsstadsidéerna som förebild. Kvarteret Lyckan ingår även det, liksom kvarteret Gripen, i Landskrona kommuns bevarandeplan (saneringskommittén, 1985). Likaså står här tydliga restriktioner kring renovering av fasad, fönster och tak medan förändring av utemiljön lämnas utan riktlinjer.

Bild 23 är fotograferad 1923 när området är nybyggt, på bilden syns tydligt det staket som satts en bit ut från fasaden mot gatan, vilket även framgår på bild 24. Bild 25 är fotograferad 2013 och är samma gavel som på bild 23. Gavelplanteringen är relativt nyplanterad som resten av planteringsytorna på området är den planterad i samband med renovering av fastigheterna 2009 (Svärd, 2013). Bild 26 visar hur det såg ut längs med gaveln och fasaden innan renoveringen. Av den frodigheten finns bara ett träd kvar, en klotlönn, *Acer platanoides* 'Globosum'. Den står längst ner i hörnan av det hus som ligger med långsidan emot på bild 26, i övrigt har det planterats gräs längs hela långsidan. Den plantering som växer längs kortsidan av det andra huset, är helt utbytt (se bild 25 och 26 i bilaga). Här har träd och buskar ersatts med nytt växtmaterial.

I den nya gavelplanteringen (bild 25) hittade jag ett blandat växtmaterial av både perenner och prydnadsbuskar. De perenner som planterats här är: spansknäva (*Geranium endressii*), daggfunkia (*Hosta sieboldiana*), stäppsalia (*Salvia nemorosa*), kärleksört (*Sedum telephium*), blåtåtel (*Molinia caerulea*), ulleternell (*Anaphalis triplinervis*), röd rudbeckia (*Echinacea purpurea*), *Perovskia* 'Blue Spire' och rödblåg alunrot (*Heuchera micrantha* 'Palace Purple').

De prydnadsbuskar jag hittade i planteringsytan på bild 25 var: hortensia (*Hydrangea macrophylla*), trädgårdsprakttry (*Weigela hybrida*), praktspirea (*Spiraea japonica* 'Little princess'), en (*Juniperus communis* 'Vemboö'), ölandstok (*Potentilla fruticosa*) och röd smällspirea (*Physocarpus opulifolius* 'Diablo'). Vidare kan nämnas att en ca 1 meter bred remsa med sjösten har lagts mellan plantering och trottoar och där i har även placerats tre stora stenar som markör.

På bild 27 syns en rad med gatsten bredvid en rad med halva betongplattor, vilket tillsammans utgör gräns mellan trottoar och planteringsyta. På bild 26 ligger även där ett kantstöd av gatsten mellan trottoar och planteringsyta.

Bilderna 28 och 29 i bilagan visar att det lagts betongmarksten som beläggning på innergårdens gångar, en sten i terrakottafärg och en i ljusgrå som avgränsar gång och planteringsyta. Växtmaterialet i planteringsytorna längs fasaderna på dessa bilder utgörs av

spansknäva som marktäckande perenn och hortensia som prydnadsbuske. I övrigt upptar den centralt belägna gräsmattan den största delen av gårdens yta (bild 29). På andra sidan gräsmattan syns gårdens uteplats, vilken även ses tydligt på bild 30. Den klippta häcken är avenbok, *Carpinus betulus*, och träden som växer i den är rönn, *Sorbus aucuparia*. Häcken och träden runt uteplatsen är det ända växtmaterial på innergården som står kvar sedan tiden innan renoveringen 2009 (Svärd, 2013). Den lilla perennplanteringen på bild 31 ligger bakom sittplatsen på föregående bild, växtmaterialet är daggkåpa, *Alchemilla mollis*, och troligen någon form av iris.

Markbeläggningen på innergården består utav betongmarksten men på trottoarerna utanför finns både partier med marktegel och grus vilket visas på bild 32 och 33. Det finns även ett litet avsnitt av betongplattor som beläggning på trottoaren (se bild 34). På denna bild framgår även tydligt skillnaden i vegetation längs fasaden om man jämför med bild 26 som är tagen innan omprojektering av områdets utemiljö.

3.3 Cykeln 1

Kvarteret Cykeln 1 är byggt 1937 och ingår i ett område med tydliga funktionalistiska drag där husen ligger i linje mitt på tomten. Det är det enda område i Landskrona som byggdes enligt denna modell på 30-talet. Kvarteret nämns i Landskrona kommuns bevarandeplan (1985) men inga restriktioner och riktlinjer har utformats kring byggnaderna eller utemiljön.

Bild 35 i bilagan är tagen när området är relativt nybyggt. Enligt uppgift från minnesbanken på Landskrona museum skall det vara taget år 1935 men det kan inte stämma eftersom huset byggdes 1937. Det är taget någon gång mellan 1937 och 1942 då det byggdes ett hus på den tomma tomten framför huset på bild 35 (Hector, 2013). Jämför bild 35 med bild 36, idag är den ursprungliga vegetationen borttagen och ersatt av en hårdgjord markstensyta av betong. Den ursprungliga planteringen har förmodligen haft det djupet som betongmarkstenen har på bild 36 från trottoaren in till huset. Det syns inte vad det är för markbeläggning utanför huset på bild 35 men trottoaren intill fotografen är belagd med grus och gatan nedanför har en beläggning av smågatsten.

På bild 35 står ett relativt stort träd på husets kortsida till vänster i bild. År 1959 stod en rad med träd längs med husen och trottoaren (bild 37). Bilden är tagen längre ner på gatan från andra hållet jämfört med bild 35. Trädet har stått ungefär där soprummet är placerat på bild 38. Vid min inventering såg jag att det stod en fullvuxen hästkastanj, *Aesculus hippocastanum*, i linje med trädraden på bild 37. Den står längre ner på gatan vilket tyder på att trädet som stod där soprummet står idag (bild 35 och 38) var av samma art. På bild 35 syns början till den plantering som delar husens trädgårdsytor, den startar ungefär där soprummet är placerat idag. På bild 38 går vegetation som en gräns mellan trädgårdarna. Vilket även syns tydligt på bild 39 som är tagen från granntomten. Även på en äldre bild fotograferad 1959 (bild 40), syns vegetation som sticker ut från gårdsytan mellan det teglade huset och huset i ljus puts. År 1959 är det unga träd eller mindre frukt- eller prydnadsträd som står i ytterkant av gårdsytan mot gatan och den övriga parkytan. En mindre perenn- eller buskplanteringar står längs husens kortsidor. Idag växer det någon form av buskros på kortsidan till Cykeln 1 (bild 41), det är mycket möjligt att det är samma som står där sedan 1959.

Inne på gården växer idag (2013) ett varierat växtmaterial med en tonvikt på olika prydnadsbuskar. Runt soprummet, bild 38- och 42, växer rundhagtorn (*Crataegus laevigata*), syren (*Syringa vulgaris*), forsythia (*Forsythia x intermedia*) och idegran (*Taxus baccata*). Runt mattpiskställningen längre in på gården (bild 43, 44) växer det doftschersmin (*Philadelphus coronarius*), trädgårdsprakttry (*Weigela hybrida*), syrenhortensia (*Hydrangea paniculata*), kerria (*Kerria japonica*), bukettspirea (*Spiraea x vanhouttii*), korallkornell (*Cornus alba* 'Sibirica') och avenbok (*Carpinus betulus*). Avenboken fungerar som klippt häck runt

grillplatsen som ligger placerad bredvid platsen för mattpiskställningen (bild 45). Runt grillplatsen växer även strutbräcken (*Matteuccia struthiopteris*), ölandstok (*Potentilla fruticosa*), trädgårdsprakttry (*Weigela hybrida*) och klätterbenved (*Euonymus fortunei* 'Emerald gold').

På bild 46 syns ett exemplar av en japansk hängkörsbär, *Prunus x serrulata* 'Kiku Shidare Sakure', med en undervegetation av kärleksört, *Sedum telephium*. Det är svårt att avgöra exakt när trädet är planterat men av stamomfånget att bedöma bör det vara runt 15-20 år gammalt. Bakom trädet växer en mahonia (*Mahonia aquifolium*) och en skogslönn (*Acer platanoides*). Hur gammal skogslönnen är, är även det svårt att bedöma, också i detta fall får man göra en bedömning genom att titta på stamomfånget vilket tyder på att trädet är runt 30-35 år. Till vänster i bild syns en pelaridegran, *Taxus baccata* 'Fastigiata'.

Bild 47 är en del av den planteringen med varierat buskmaterial (se även bild 39) som löper i mitten av gårdsytan parallellt med det två fastigheterna och som därför utgör en gräns mellan de båda trädgårdstomterna. Växtmaterialet i planteringen utgörs av pelaridegran, kornell (*Cornus mas*), korallkornell, tamarix (*Tamarix ramosissima*), bukettspirea, paradisbuske (*Kolkwitzia amabilis*), trädgårdsprakttry och forsythia.

De befintliga hårda materialen i marbelläggningen runt Cykeln 1 är av blandat slag. Gången längs med huset inne på gården är delvis belagd med grus och delvis belagd med betongplattor, plattor med en natursingelyta (bild 48- och 49). Runt soprummet har det lagts grå betongmarksten, förmodligen samtidigt som soprummet byggdes (bild 50). Trottoaren är belagd med asfalt och på bageriets serveringsplats har betongplattor lagts som underlag (bild 51). På husets framsida ut mot gatan har en markbeläggning av betongmarksten lagts längs med hela fasaden (bild 36). Inne på gården finns partier av kalksten och partier med betongkantstöd som stöd mellan planteringsytor och gångar (se bilder 52- och 53). De olika materialen tyder på att de är anlagda vid olika tidpunkter.

4. Diskussion

4.1 Analys

Mitt syfte med min inventering och litteraturstudie var att ta reda på vilka stilar och ideal, rörande utemiljön, som var rådande vid byggnation av tre flerfamiljshus i Landskrona mellan 1917 och 1937 och fastställa hur dessa stilar bidrog till den ursprungliga karaktären av utemiljön under denna period. Syftet var även att ta reda på vilket material man använde sig av i utemiljön under nämnda period och på så vis kunna återskapa eller bevara den ursprungliga karaktären kring bostadsområdena.

När jag satte mig in i mina utvalda områden förstod jag att Frans Ekelund, Landskronas stadsarkitekt mellan 1913 och 1949, spelat en stor roll i utformandet av kvarteren och dess utemiljö. Han ritade inte bara många av stadens bostadshus under denna period utan utformade även de stadsplaner som låg till grund för vilken plats utemiljön skulle ges. Hans influenser från de tyska, danska och engelska trädgårdsstäderna där det skulle ges plats till både förträdgård och en grönskande innergård är tydliga i hans arbete då han utformade stadens bostadsområden och då framförallt de områden han skapade under bostadskommissionens uppdrag. Hans inspiration från *arts and crafts*rörelsen framgår inte bara i hans egen trädgård utan även i de koloniskisserna han tecknat (bild 55 och 56 i bilagan). På skisserna syns det att trädgården är en förlängning av stugan med tydliga och avgränsande rum för sittplatser och lusthus, helt i enlighet med *arts and crafts*rörelsens idéer. På skisserna framgår även vilken typ av växtmaterial som var vanlig för tiden.

Skisserna är ritade 1919 vid samma tid som Ekelund ritade kvarteren Gripen och Lyckan, 1917-1921. Även villan på Strandvägen med dess trädgård som Ekelund ritade 1916, se bild ovan, är en bra indikator på hur hans tankar gick kring trädgård och vilken typ av växtmaterial och hårda material som skulle användas. Detta sammantaget utgör en bra grund för att skapa en historiskt riktig utemiljö, vad gäller form och i viss mån växtval, kring kvarteren Gripen och Lyckan.

Kvarteret Lyckan har med sin nedbrutna skala de tydligaste dragen av trädgårdsstadskvarter men i och med kvarteret Gripens ursprungligt djupa förträdgårdar och gavelplanteringar (bild 2 i bilagan) syns det att det är efter samma tanke om en grön stadsmiljö Ekelund skapat detta område. Något som stämmer överens med hans sociala engagemang i bostadskommissionens uppdrag då han ville skapa en hälsosam och rekreativ miljö åt staden arbetare. Förvisso framgår det inte av materialet hur stort inflytande Ekelund hade över växtval och den exakta utformningen kring sina bostadsområden men det framkommer utefter vilka ideal han skapade sina kvarter, nämligen trädgårdsstadsidealerna. Lägg därtill hans tydliga *arts and crafts* influenser vilket även stämmer överens med det tidstypiska referenskvarteret; Västra Sorgenfri i Malmö, så utgör detta en bra grund för att skapa en historisk riktig utemiljö kring kvarteren Gripen och Lyckan.

Även det rika historiska bildmaterialet från kvarteret Gripen stärker argumenten för *arts and crafts* influenserna. På de gamla bilderna av kvarteret (bild 4-6 i bilagan) framgår de raka och strikta linjerna tydligt. Gräsytorerna är som små uterum där varje trappuppgång har tilldelats vars sin.

När Gripen renoverades i början av 70-talet planterades stora ytor av samma växtmaterial vilket var vanligt på den tiden. Stora områden runt mattpiskställningarna planterades med aronia (bild 7,8 och 9 i bilagan). Dessa planteringar är tidstypiska för 70-talet och stämmer inte överens med den ursprungliga karaktären. Även ölandstoken, oxbär och rosenspirean (bild 10-12 i bilagan) är för stora planteringar av samma växtmaterial för att stämma överens med de ursprungliga ideal som rådde när området byggdes. Avsikten med dessa "utfyllnadsplanteringar" genomförda på 70-talet kan i viss mån ha varit att skapa avgränsande rum. De japanska körsbärsträden som planterades runt mattpiskställningarna på 70-talet stämmer däremot bra överens med det växtmaterial som var vanligt under den tid då Gripen byggdes, då rikt blommande fruktträd var ett vanligt inslag i gårdsmiljöerna.

Om en historisk riktig gårdsmiljö ska återskapas på Gripens innergård bör de ursprungligt strikta linjerna eftersträvas och då gärna med klippta häckar av historiskt riktigt material som bok, avenbok, liguster eller buxbom som rumsindellare.

Raderna utav doftschersmin utmed asfaltsytan på bild 13 i bilagan tycker jag kunde bytas ut mot en klippt häck av bukettspirea, liguster, avenbok eller liknande, detta för att behålla de strikta linjerna som var de ursprungliga. Enligt *arts and crafts* användes förvisso prydnadsbuskar av samma karaktär som doftschersmin men då användes den i en rabatt tillsammans med perenner eller rosor. Den klippta bokhäcken på bild 14 och 15 stämmer bättre in med det ursprungliga formspråket och den bildar ett tydligt rum som en förlängning av husen.

Perenn- och rosenfyllda rabattlister längs med fasader och gångar var vanliga inslag under trädgårdstadsperioden. För att återgå till en mer historisk riktig gårdsmiljö bör växtmaterialet i planteringsytorna längs med fasaden på bild 8 i bilagan bytas ut till mer passande material som t ex lavendel, kärleksört, pioner, iris och rosor.

De hårda markbeläggningarna på innergården bör beläggas med de material som var vanliga när Gripen byggdes. Betongplattorna bör ersättas med gatsten, se bild 6 och 7 i bilagan. Övriga gångar som löper genom gårdsytan hade jag valt att belägga med grus eller

singel för att på så vis återskapa ursprungskaraktären. Betongplattor, betongmarksten eller asfalt får inte förekomma i beläggningen.

Gripens gavelplantering, bild 20, stämmer inte bra överens med den ursprungliga, se bild 2 i bilagan. Växtvalet av ullungrönn på bild 20 stämmer förvisso bra överens med det växtmaterial som var vanligt förekommande under tiden när Gripen byggdes. Träd som rönn, oxel och hägg var vanligt förekommande för tiden och då tycker jag att ullungrönnen har ett liknande uttryck, men eftersträvas en ursprunglig känsla kring gavelplanteringen är ett träd på ytan för lite, jämför bild 2 i bilagan. Här skulle prydnadsbuskar som fläder, schersmin, syren eller liknande material som användes flitigt i början av 1900-talet utgöra ett historiskt viktigt inslag i miljön och förstärka känslan av den gröna trädgårdsstaden. Jag anser att ytan är viktig för att skapa en historiskt riktig känsla kring området, då förträdgården ut mot gatan var ett viktigt och stilenligt inslag från tiden då Gripen byggdes. Likadant bör planteringsytan längs långsidans fasad, bild 20, även den fyllas på med prydnadsbuskar eller i bästa fall perenner som lavendel, stockrosor, plymspirea eller fingerborgsblomma för att på så vis eftersträva den karaktär som var vanlig för tiden (bild 21 i bilagan). Trädvalet av pelarkörsbär längs med långsidan på bild 20 stämmer dock bra överens med det växtmaterial som användes för tiden. Den nyplanterade ligusterhäcken, bild 22, stämmer även den bra överens med vad som användes under trädgårdsstads- och *arts and craftsepo*ken.

Det mest lyckade hade varit att återgå till planteringsytornas ursprungliga djup (bild 1,2 och 20 i bilagan). På så vis hade Ekelunds ursprungliga idé om en grönskande trädgårdsstad förstärkts, vilket hade skapat en mer autentiskt riktig känsla.

Förträdgården ut mot gatan är även viktig i kvarteret Lyckan. Framförallt i detta kvarter syns tydliga tecken på att Ekelund var inspirerad av de europeiska trädgårdsstäderna när han utformade stadsplanen och husen för kvarteret. Att han lämnat plats åt förträdgård och att han lyckats hålla nere skalan på husen är indikatorer som tyder på trädgårdsstaden som modell. Vet man även att *arts and crafts*rörelsen idéer med klippta häckar, tydliga rum, samt vurm för lokala material var de rådande ideal under tiden då Lyckan byggdes så utgör detta sammantaget en bra grund att stå på för att skapa en historisk korrekt utemiljö kring området. Det historiska bildmaterialet är inte lika stort kring kvarteret Lyckan som det är från Gripen och det blir därför svårt att veta exakt hur det ursprungligen såg ut kring detta område men eftersom jag växte upp i närheten minns jag att det var en lummig och grön utemiljö. Detta framgår även av bild 26 i bilagan som är fotograferad innan renoveringen 2009.

Denna känsla har i och med renoveringen 2009 försvunnit. Lummigheten ut mot gatan har försvunnit helt längs med långsidan där endast ett träd har sparats, se bild 26, 27 och 33 i bilagan. Här bör, likt förträdgårdsytan på Gripen, fyllas på med prydnadsbuskar mindre träd och perenner för att återskapa en historiskt riktig karaktär. Här skulle prydnadsapel framhäva trädgårdstadens känsla med blommande fruktträd som givet inslag. Den nya gavelplanteringen, bild 25, stämmer enligt min åsikt in relativt bra på hur en historiskt riktig plantering bör se ut kring området. Perenner blandat med prydnadsbuskar var ett vanligt formspråk från tiden. I denna plantering bör växtmaterial som fläder, syren, hagtorn, schersmin eller kaprifol användas, men även de prydnadsbuskar som planterades 2009 fungerar bra, då de i karaktär stämmer bra överens med vad som användes historiskt. Viktigt är även att de använts på ett friare sätt än vad buskmaterialet gjorde vid renoveringen av kvarteret Gripen på 70-talet där samma material massplanterats på stora ytor.

Utformningen av innergårdens utemiljö i kvarteret Lyckan vid renoveringen 2009 blev, enligt mitt tycke, mindre lyckad om intentionen var att hålla en historiskt riktig profil. Det enda ursprungliga växtmaterial som är sparad är den klippta avenbokshäcken kring sandlådan på bild 30 i bilagan. Den klippta häcken ger ett tydligt rum och är i sin form ett historiskt riktigt inslag. Även rönnarna som står i avenbokshäcken är ett växtmaterial som var vanligt under 1900-talets början. I övrigt har det mesta av den gröna volymen plockats bort i samband med

renoveringen 2009, se bild 29 i bilagan. Planteringslisterna av perenner och prydnadsbuskar längs med fasaderna på bild 28 och 31 stämmer förvisso relativt bra överens med hur det skulle ha kunnat se ut ursprungligen men då förslagsvis fyllda med lavendel och rosor som på bilderna från det tidstypiska området Västra Sorgenfri ovan.

Västra Sorgenfri tycker jag för övrigt är ett bra referensområde till Lyckan då de är byggda ungefär samtidigt och efter samma förebild; nämligen trädgårdsstaden. Västra Sorgenfri har även det tydliga *arts and crafts*-influer med sina häckar och rum. Detta skulle kunna vara något att ta fasta på vad det gäller utemiljön i kvarteret Lyckan. Tydligare rum med bl.a. klippta häckar som inslag men även fruktträd som plommon, apel eller körsbär hade förstärkt den historiska karaktären på innergården. En bra inspiration för formspråk och växtmaterial är i detta fall Ekelunds koloniskisser, bild 55 och 56 i bilagan. Även bärbuskar på innergården hade förstärkt trädgårdsstadskänslan med nyttoväxter som ett vanligt inslag.

För att uppnå en historiskt riktig känsla avseende markbeläggningen kring Lyckan bör den bytas ut helt på innergården. Betongplattor och betongmarksten användes inte vid tiden då fastigheten byggdes. Istället bör gatsten, grus, singel eller marktegel användas. Den gula marktegelstenen som syns som beläggning på trottoaren på bild 32 är tidsenlig och en liknande sten hade även fungerat på innergårdens gångar. Även singel av liknande typ som ligger längs med fasaden på bilderna från Västra Sorgenfri ovan bör fungera som ett historiskt riktigt material.

När Ekelund ritade stadsplanen för kvarteren Cykeln och Käglan, 1934, hade funktionalismens tankar slagit igenom, vilket ledde till andra ideal rörande utemiljö och boende. En stor skillnad mot föregående kvarter, Gripen och Lyckan, är att husen är placerade i linje mitt på tomten med kortsidan ut mot gatan (bild 54 i bilagan och flygfotot ovan). Idealet var att bryta upp kvarteret och på så vis göra innergården synlig och tillgänglig för omgivningen. Förvisso hade även kvarteret Cykeln 1, likt kvarteren Gripen och Lyckan, ursprungligen en förträdgård (se bild 35 i bilagan) men den stora skillnaden var att trädgårdsstadens tankar om en intim innergård var borta. Inte heller *arts and crafts*-rörelsens tanke om att trädgården skulle vara en förlängning av huset med tydliga rum var gällande under funktionalismens genomslag. Förvisso skulle växtmaterialet användas för att skapa rumslighet och struktur åt utemiljön men den var långt ifrån lika tydlig som under trädgårdsstads- och *arts and crafts*-epoken. Placeringen av växtmaterialet under funktionalismen skulle inte utplaceras lika "statiskt" som den hade gjorts tidigare utan användas friare i mindre grupper och solitärer. Växtmaterialet skulle skapa en känsla av att husen låg utplacerade i parkmiljö, något som gjorde de stora träden till viktiga ingredienser i gårdsmiljön. Träden fungerar inte endast som rumsbildare utan möter även omgivningens grönska på ett effektivt sätt. Om en historisk autentisk utemiljö ska behållas eller förstärkas kring kvarteret Cykeln 1 bör detta hållas i åtanke.

Jag tycker även att utemiljön mellan husen i möjligaste mån ska hållas fri från byggnation, något som stämmer överens med Ekelunds ursprungliga intention (bild 54 i bilagan). Förändrade krav på tillgänglighet kan göra det svårt att helt hålla denna intention, vilket syns på sophuset, bild 38 i bilagan. Vid omprojektering av denna karaktär anser jag därför att skalan skall hållas så liten som möjligt. Ett effektivt sätt att få sophuset att smälta in i omgivande grönska skulle kunna vara att klä det med en klätterväxt, förslagsvis vildvin eller pipranka som enligt Persson (1994) var vanligt förekommande på funktionalismens innergårdar från tiden.

Utemiljön kring Cykeln 1 är inte lika påverkad av renoveringar som de två övriga områdena i min fallstudie. Det finns däremot tre viktiga förändringar som förändrat karaktären kring området. Dels är det de planteringsytor som ersatts av betongmarksten på framsidan av huset (bild 35 och 36 i bilagan) dels har hästkastanjen som syns på bild 35 plockats bort och till sist har sophuset byggts och anlagts med betongmarksten runtom, se bild 38. Som jag

nämnt ovan kunde sophuset klätts in med vildvin eller liknande för att på så vis dölja det vilket hade fått det att smälta in i omgivande grönska. Betongmarkstenen som har lagts runt sophuset och på framsidan användes överhuvudtaget inte vid tiden då huset byggdes. Underlagen bör bytas ut mot vanligare förekommande material från tiden som grus eller asfalt. På framsidan skulle även betongplattor eller kalksten kunna användas som underlag för att behålla en historisk karaktär. Det bästa hade för övrigt varit att återgå till de ursprungliga planteringsytorna framför huset och då med tidstypiskt växtmaterial som häckberberis, gullregn, buketspirea eller rosor. Hästkastanjen som syns i vänsterkant av bild 35 och som idag är borta utgjorde enligt tiden ett viktigt rumsligt element kring området. Eftersom det låg i områdets ytterkant bidrog det även till känslan av att innergårdens grönska möttes av omgivningens och på så vis framstod huset ligga placerat i parkmiljö. Denna tanke var vanlig under funktionalismen och bör beaktas vid eftersträvan till historisk riktig utemiljö i områden liknande Cykeln 1.

Eftersom hästkastanjen försvann borde den ha ersatts med ett liknande träd på innergården, detta för att behålla den rumslighet och struktur de stora träden skapar enligt funktionalismens idéer. Förslag på vanligt förekommande träd för tiden finns liksom annat vanligt förekommande växtmaterial i litteraturdelen ovan. I övrigt tycker jag att utemiljön kring Cykeln 1 efter min inventering och litteraturstudie håller en tidsenlig karaktär.

4.2 Slutsats

Efter mitt arbete har jag fått en djupare förståelse för hur betydelsefullt det är med materialval vid omprojekteringar av gamla bostadskvarter om intentionen är att behålla en historisk riktig känsla kring området. Ska denna känsla uppnås är det även viktigt att känna till vilka ideal kring utemiljö som var rådande för respektive område. Det är formspråket tillsammans med materialen som skapar karaktären. Det är viktigt att känna till att massplanteringar av samma växtmaterial sällan förekom i utemiljön runt ett område som är byggt under trädgårdsstadsepoken eller under den tidiga funktionalismen. Möjligtvis kunde ett stort område av samma växtmaterial planteras men då inte i utfyllnadssyfte som var vanligt under 70-talet utan ur ett nyttoperspektiv, som större planteringar av bärbuskar och liknande under trädgårdsstadsepoken.

Det är även viktigt att känna till vilken typ av karaktär växtmaterialet hade för att skapa en autentisk känsla kring ett område byggt under 30-talsfunktionalismen. Till exempel användes ofta karaktärsfulla prydnadsträd som hagtorn, prydnadsapel eller tårbjörk för att skapa blickfång på 30-talets bostadsgård. Ett annat exempel från min litteraturstudie och inventering är de tydliga *arts and crafts* influenserna som var så vanliga under trädgårdsstadsepoken inte bara i Landskrona utan även regionalt där kvarteret Västra sorgenfri i Malmö är ett tydligt exempel. Kunsaker som dessa är viktiga då den historiska karaktären ska behållas runt dessa områden.

Jag har även vid min litteraturstudie förstått att den byggnadsarkitektoniska historien ofta behandlas kring våra bostadskvarter och att det till och med upprättas bevarandeplaner för att hålla byggnader i stilenlig form. I dessa planer ingår sällan utemiljön. Jag tycker att våra historiska gårds- och gatumiljöer är värda att bevara och att även de bör behandlas utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv. Områden som Gripen och Lyckan med sina förträdgårdar är tidstypiska områden för trädgårdsstadsepoken. Ekelunds arbete tillsammans med bostadskommissionen som syftade till att skapa drägliga bostäder till Landskronas växande arbetarklass är även det en viktig historisk del i staden utformning. Det sättet att utforma komplexa bostadsområden där det gröna redan från början räknades som ett givet inslag i boendemiljön och stadsbilden tog sin början under trädgårdsstadsepoken. Därför är utemiljön viktig att bevara i en historiskt riktig karaktär.

När sedan kvarteret Cykeln ritas och planläggs har nya ideal slagit igenom vad gäller boende och stadsplanering. Ekelund kanske har haft svårt att ta till sig den nya trenden varpå detta område blir det enda området i Landskrona med tydliga drag från 30-tals funktionalism. I och med att detta område är unikt i Landskrona och ett tydligt exempel på hur bostadskvarter utformades under den här tiden, bör utemiljön även i detta kvarter bevaras i historisk riktig karaktär.

Jag har inte tagit upp några ekonomiska aspekter på den historiska utemiljön. Kalksten och skiffer som var vanligt som beläggning på 30-talet är betydligt dyrare än betongplattor liksom betongmarksten har en lägre anläggningskostnad än gatsten och tegel. Idag finns det många billiga repliker i betongindustrin som har för avsikt att efterlikna kalksten, skiffer osv. Likaså har jag inte heller tittat på skötselkostnader i mitt arbete. Trädgårdsstadens rosen- och perennrabatt har en betydligt dyrare skötselkostnad än 70-talets massplanteringar av marktäckande buskar. Eftersom många fastighetsägare och fastighetsbolag ofta efterfrågar en ekonomisk hållbar utemiljö, kan en framtida frågeställning formuleras; hur bibehålls en historisk karaktär kring utemiljön samtidigt som skötsel- och anläggningskostnader hålls låga?

5 Källförteckning

Andréasson, A. (2007). *Trädgårdshistoria för inventerare*. Lund: POM - Programmet för odlad mångfald

Blennow, A. (1990). *Stadsarkitekternas epok fyra porträtt 1870 – 1950*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning

Blennow, A. (1995). *Europas trädgårdar från antiken till nutiden*. Lund: Signum

Flinck, M. (1996). *Tusen år i trädgården*. Stockholm: Rabén Prisma

Linn, B. (1974). *Storgårdskvarteret*. Stockholm: Statens institut för byggnadsforskning

Länsstyrelsen. (2000). *Arkitekturguide Skåne*. Stockholm: Byggförlaget

Persson, A. Persson, B. (1994). *Svenska bostadsgårdar 1930-59*. Stockholm: Byggnadsforskningsrådet

Rådberg, J. (1994). *Den svenska trädgårdsstaden*. Stockholm: Byggnadsforskningsrådet

Saneringskommittén. (1985). *Bevaringsplan del 2 för Landskrona 1800 och 1900-talets bebyggelseutveckling*. Landskrona: Landskrona kommun

Wieslander, E. (2006). *Tegel och klinker – keramiska material på mark*. Alnarp: SLU/Dept. Of Landscape Planning

Muntliga källor

Hector, L. (2013-11-28). Stadsantikvarie på Landskrona kommun

Svärd, B. (2013-12-04). Bovärd på Landskrona hem

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

**Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap**

Bilaga

Bild 1. Fotograf Anton Hagman 1925

Bild 2. Okänd fotograf 1930-talet

Bild 3. Fotograf Anton Hagman 1923

Bild 4. Fotograf okänd 1930-35

Bild 5. Okänd fotograf. Enligt Landskrona museets minnesbank någon gång mellan 1939-45

Bild 6. Fotograf Robert H Friberg 1935

Bild 7. Okänd fotograf. Efter renovering 1971-73

Bild 8. Fotograf Björn Engqvist

Bild 9. *Fotograf Björn Engqvist*

Bild 10. *Fotograf Björn Engqvist*

Bild 11. Fotograf Björn Engqvist

Bild 12. Fotograf Björn Engqvist

Bild 13. Fotograf Björn Engqvist

Bild 14. Fotograf Björn Engqvist

Bild 15. Fotograf Björn Engqvist

Bild 16. Fotograf Björn Engqvist

Bild 17. Fotograf Björn Engqvist

Bild 18. Fotograf Björn Engqvist

Bild 19. Fotograf Björn Engqvist

Bild 20. Fotograf Björn Engqvist

Bild 21 Kvarteret Storken i Landskrona Fotograf Anton Hagman 1925

Bild 22. Fotograf Björn Engqvist

Bild 23. Fotograf Anton Hagman 1923

Bild 24. Fotograf Anton Hagman 1923

Bild 25. Fotograf Björn Engqvist

Bild 26. Fotograf okänd.

Bild 27. Fotograf Björn Engqvist

Bild 28. Fotograf Björn Engqvist

Bild 29. Fotograf Björn Engqvist

Bild 30. Fotograf Björn Engqvist

Bild 31. Fotograf Björn Engqvist

Bild 32. Fotograf Björn Engqvist

Bild 33. Fotograf Björn Engqvist

Bild 34. Fotograf Björn Engqvist

Bild 35. Fotograf Robert H Friberg 1937-1942

Bild 36. Fotograf Björn Engqvist

Landskrona. Artillerigatan.
Bild 37. Fotograf okänd 1959

Bild 38. Fotograf Björn Engqvist

Bild 39. Fotograf Björn Engqvist

Bild 40. Okänd fotograf 1959

Bild 41. Fotograf Björn Engqvist

Bild 42. Fotograf Björn Engqvist

Bild 43. Fotograf Björn Engqvist

Bild 44. Fotograf Björn Engqvist

Bild 45. Fotograf Björn Engqvist

Bild 46. Fotograf Björn Engqvist

Bild 47. Fotograf Björn Engqvist

Bild 48. Fotograf Björn Engqvist

Bild 49. Fotograf Björn Engqvist

Bild 50. Fotograf Björn Engqvist

Bild 51. Fotograf Björn Engqvist

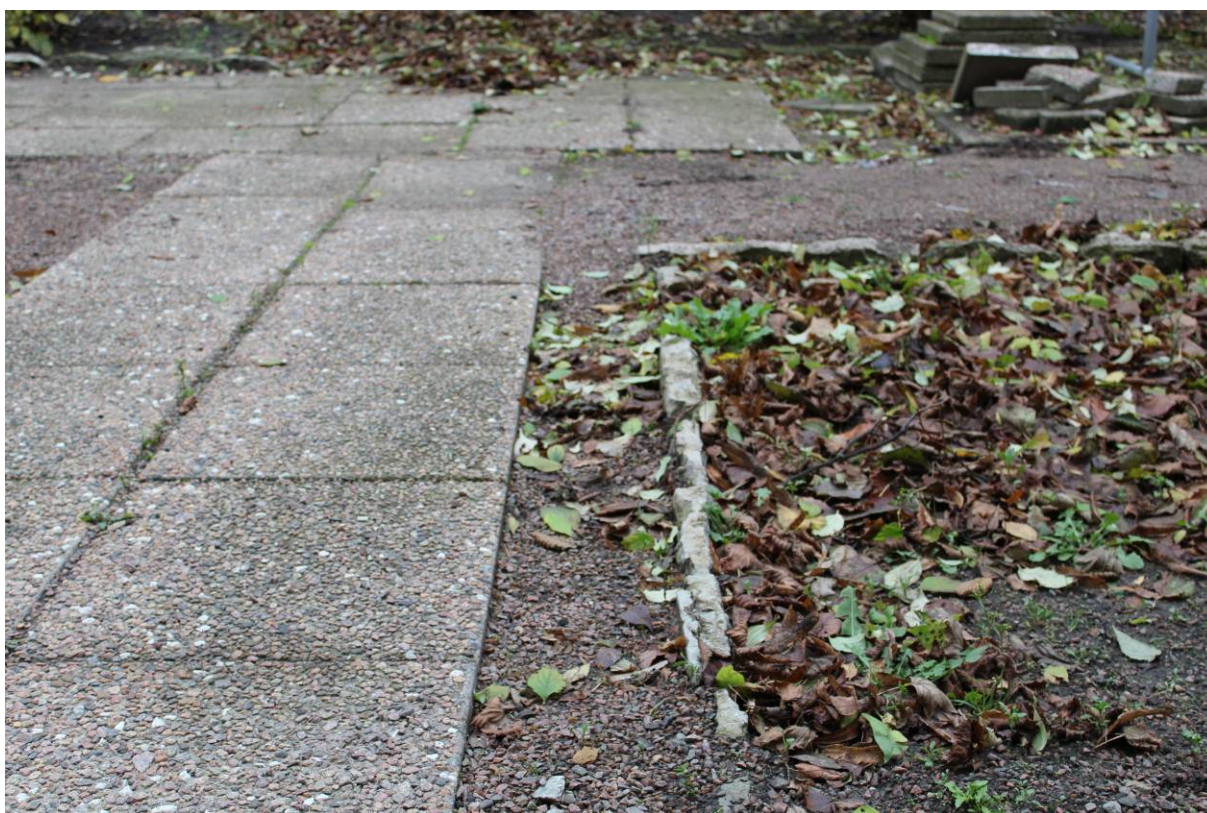

Bild 52. Fotograf Björn Engqvist

Bild 53. Fotograf Björn Engqvist

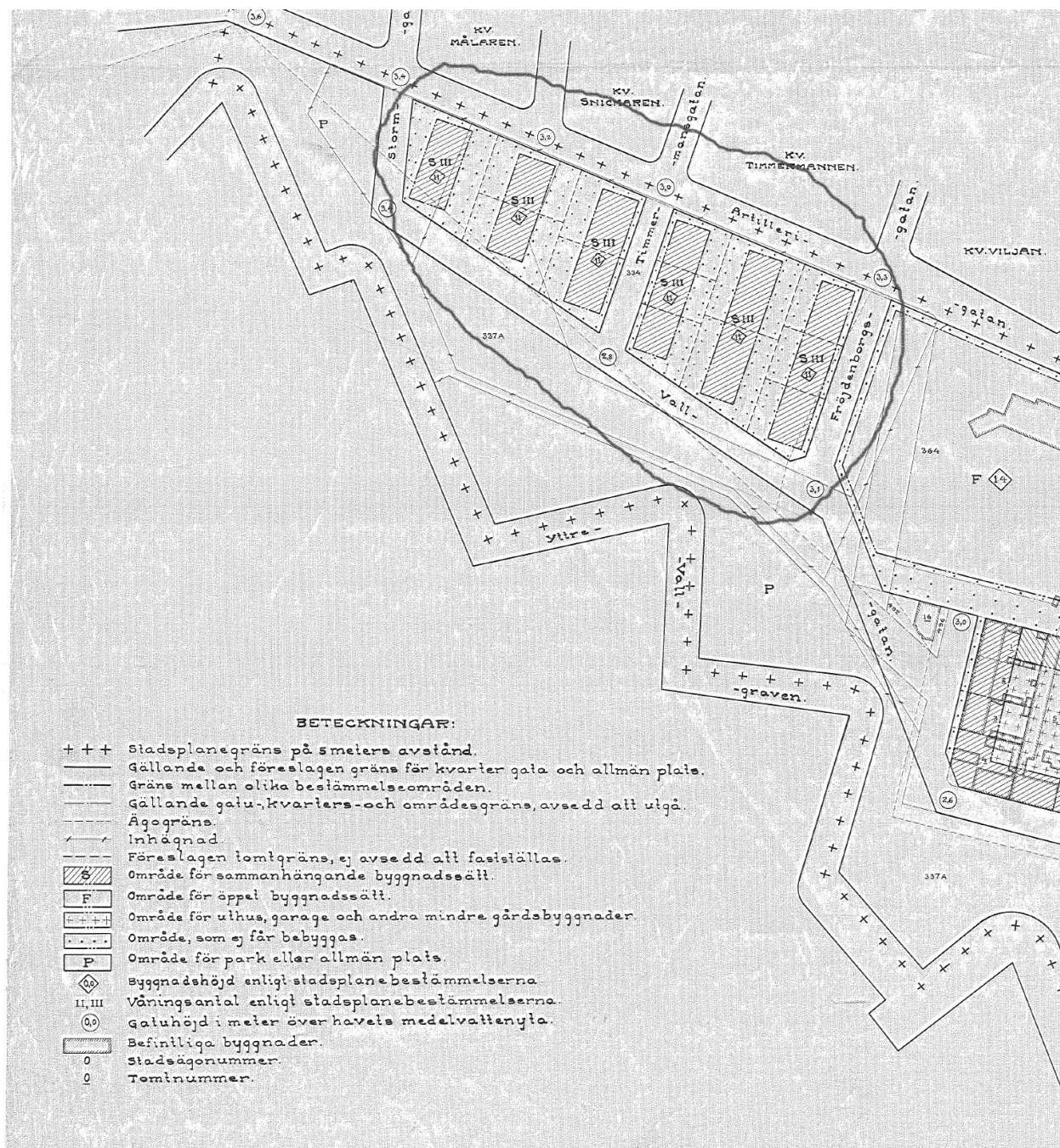
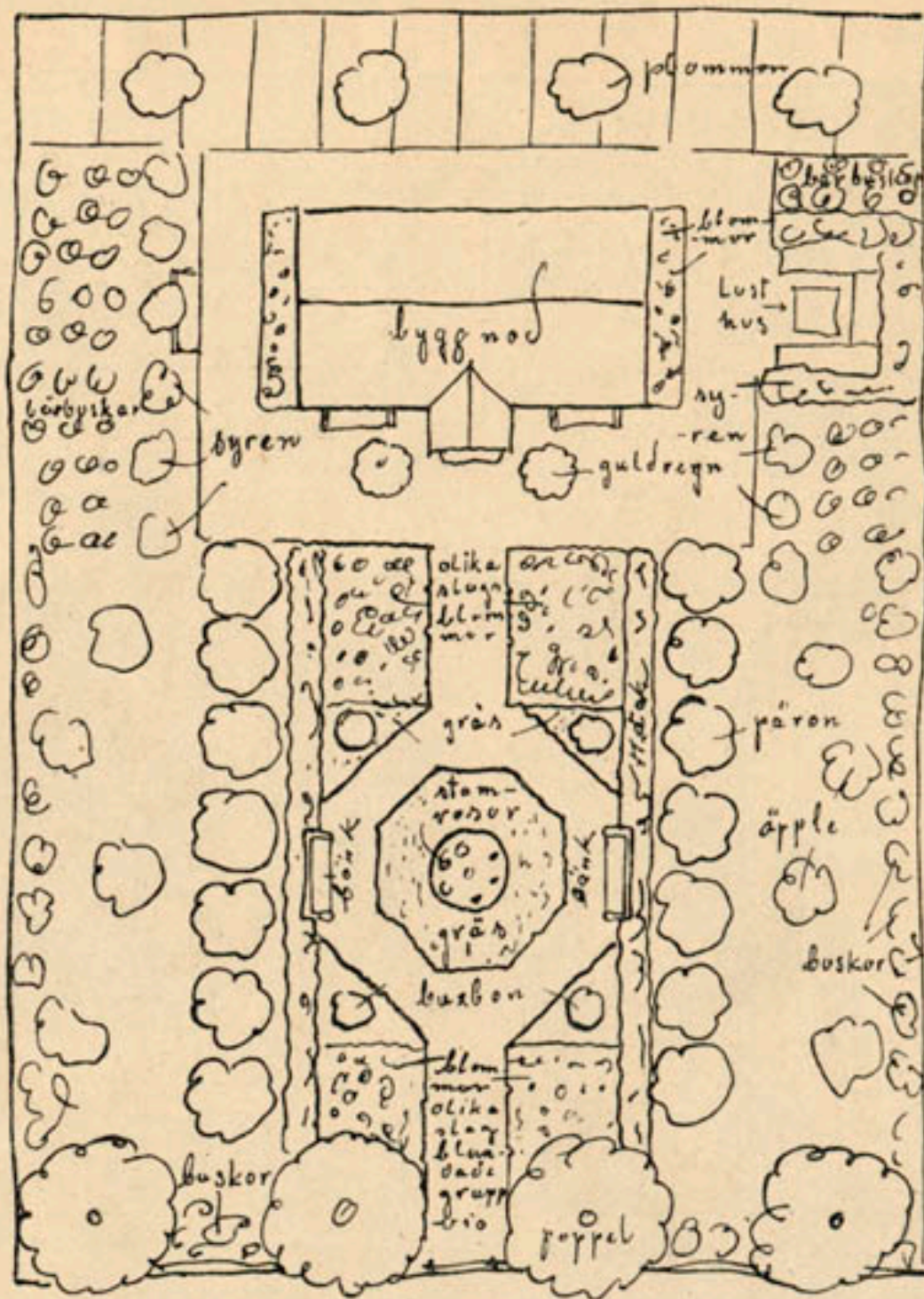
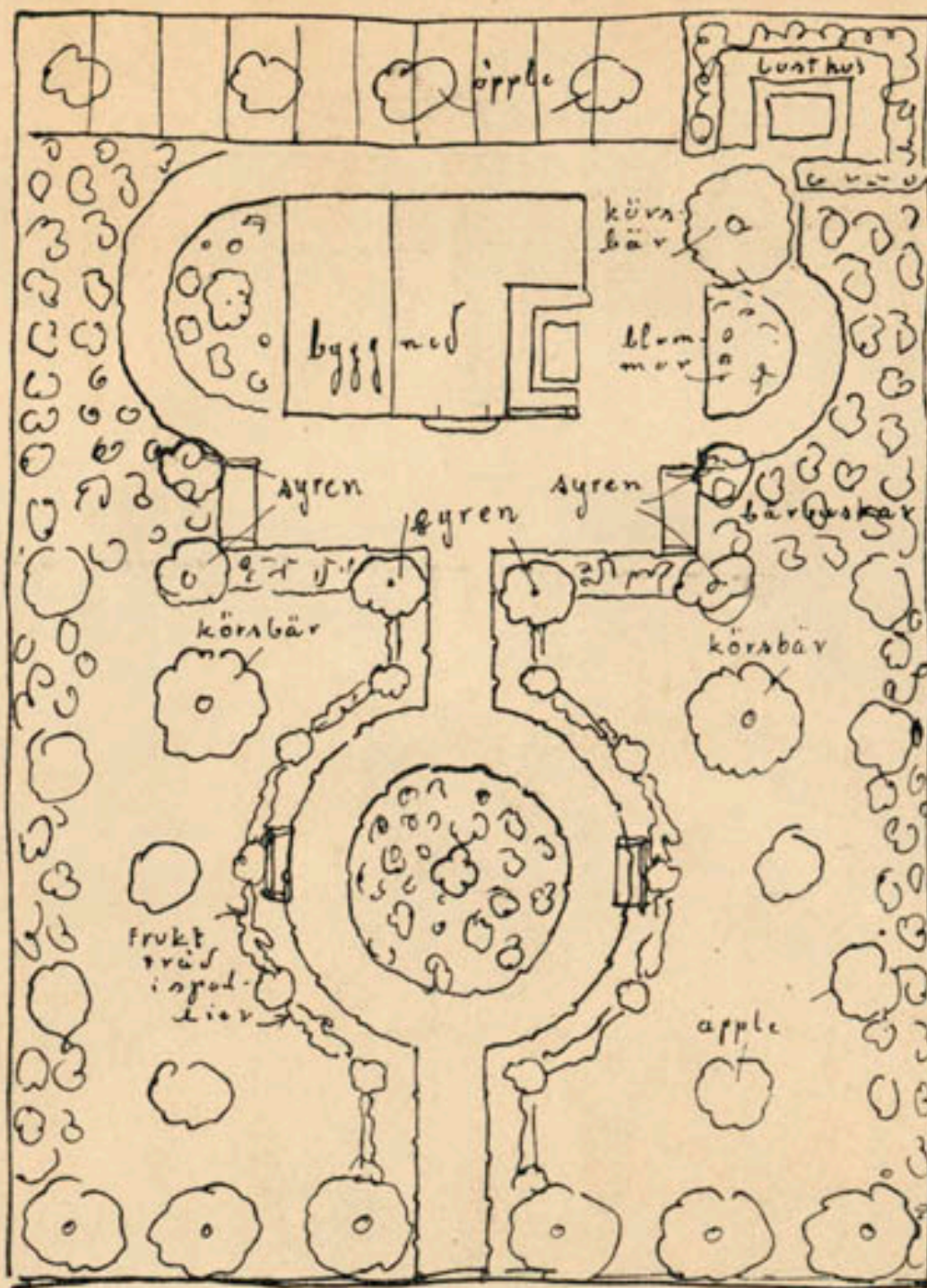

Bild 54. Stadsplan över området Fröjdenborg, Frans Ekelund

Landskapsritning i aug 1919
 Frans Ekelund
 N. de Capote

Bild 55. Skiss till koloniträdgård ritad av Frans Ekelund 1919. Här har Ekelund föreslagit växtmaterial som poppel, päronträd, äppleträd, plommonträd, gullregn, syren, buxbom, bärbuskar, vanliga buskar, rosor och blommor av olika slag.

Landskrona i aug 1919
 Frans Ekelund
 J. de Capriles

Bild 56. Skiss till koloniträdgård ritad av Frans Ekelund 1919. Här har Ekelund föreslagit växtmaterial som körsbärsträd, syren, bärbuskar, äppleträd, fruktträd och olika slags blommor.

